

BAZYLI CZYŻEWSKI*
ANNA MATUSZCZAK**

Interwencjonizm rolny: pogoń za rentą a wybór publiczny lub korygowanie rynku¹

Wprowadzenie

Interwencjonizm rolny często uzasadnia się ideologicznie, nawiązując do postulatów bezpieczeństwa żywnościowego i samowystarczalności krajów w produkcji żywności, kwestii bezpiecznej żywności, narodowej własności ziemi czy ochrony zasobów naturalnych. Brakuje kryteriów ilościowych, które wskazywałyby kto i jakie wsparcie powinien otrzymywać, żeby odbyło się to z korzyścią dla szeroko rozumianego dobrobytu społecznego.

Pojęcie renty politycznej zostało zdefiniowane na gruncie teorii *rent-seeking*, ale czy jest ono koncepcyjnie odpowiednie dla współczesnej polityki rolnej krajów wysoko rozwiniętych? Renta polityczna *ex definitione* jest nierozzerwalnie związana z marnotrawstwem zasobów oraz ekskluzywnymi korzyściami dla wybranych grup społecznych, realizowanymi kosztem pozostałych. W literaturze nie podejmuje się w ogóle prób kwantyfikacji rent politycznych, choć mogłoby się to przyczynić do podniesienia efektywności wydatków publicznych. Zdaniem autorów jest to istotna luka. Cele artykułu zakładają, po pierwsze, zweryfikowanie koncepcji renty i *rent-seeking* funkcjonujących w literaturze z zakresu ekonomii politycznej z punktu widzenia ich zasadności w dyskusji nad polityką rolną. Po drugie, autorzy podejmują próbę opracowania metodologii kwantyfikacji rent politycznych w polityce rolnej i stosują ją do komparatywnej analizy rent WPR we wszyst-

* Dr hab. Bazyli Czyżewski – prof. UEP, Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu, Katedra Edukacji i Rozwoju Kadr; e-mail: b.czyzewski@ue.poznan.pl

** Dr hab. Anna Matuszczak – prof. UEP, Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu, Katedra Makroekonomii i Gospodarki Żywnościowej UEP; e-mail: anna.matuszczak@ue.poznan.pl

¹ Artykuł finansowany w ramach grantu ze środków Narodowego Centrum Nauki przyznanych na podstawie decyzji nr DEC-2013/11/B/HS4/00572.

kich krajach UE w latach 2005–2012. W ten sposób podważają niektóre obiegowe opinie krążące w tym zakresie wokół WPR. Szukają przy tym odpowiedzi na pytanie badawcze, jaka część subsydiów dla rolnictwa UE znajduje uzasadnienie w płatnościach za dobra publiczne czy też w kompensacji niedoskonałości rynków dotyczących rolnictwa, a jaka nie ma żadnego obiektywnego uzasadnienia i jest czystą rentą polityczną według teorii *rent-seeking*. Rozumowanie to pozwala na dokonanie oceny efektywności alokacji subsydiów z WPR między poszczególne kraje UE oraz klasy gospodarstw rolnych, a także na sformułowanie rekomendacji w zakresie jej poprawy.

1. Renty polityczne i *rent-seeking* – przegląd literatury

Rent-seeking, czyli pogoń za rentą, nie jest nowym zjawiskiem w rzeczywistości gospodarczej. Polega ono na dążeniu przez podmioty gospodarcze do uzyskania korzyści (przeważnie finansowych lub materialnych) przez wywieranie wpływu (np. przez lobbowanie) na otoczenie instytucjonalne². W bardziej szczegółowych definicjach mowa o aktywnym poszukiwaniu renty, przez co rozumie się wydatkowanie zasobów prywatnych przedsiębiorstw i grup interesów w celu uzyskania ochronnej regulacji ze strony rządzących (Sztaba 2002). Podkreśla się jednocześnie dwie kwestie: po pierwsze – aktywne poszukiwanie renty obejmuje działania legalne, po drugie – niestety, ograniczają one wolne gospodarowanie i w pewnym stopniu zaburzają konkurencję.

Rynek renty politycznej tworzą z jednej strony zgłaszający popyt na pożądane regulacje, czyli wspomniane grupy interesów, stowarzyszenia producentów branżowych czy też konsumentów, którzy wydatkują przy tej okazji środki finansowe i dla których dane uregulowanie przyniesie wymierne korzyści (np. ochronę rynku wewnętrznego, utrzymanie cen, zwiększenie dochodów, niedopuszczenie albo wprowadzenie czegoś do konsumpcji³ itp.). Reakcją na tenże popyt jest podaż tworzona przez polityków czy urzędników, którzy „sprzedają” regulacje, nad którymi mają władzę, w zamian za poparcie polityczne. Badania pokazują, że w obawie przed utratą swojego elektoratu są oni skłonni do intensyfikowania działań w celu *rent-seeking* (Acemoglu i Robinson 2000, 2006; Persson, Roland, Tabellini 1997).

Zatem jest to swoista gospodarczo-polityczna transakcja. Konkretyzując, można uznać, że renta polityczna występuje najczęściej pod postacią transferu dochodów od jednych podmiotów do innych, dzięki wykorzystaniu mechanizmów władzy politycznej, a nie – jak to zazwyczaj ma miejsce – rynkowych. W podejściu mikroekonomicznym odnoszone korzyści należy zaliczyć do indywidualnych,

² Termin po raz pierwszy zdefiniowany przez Krugera 1974, niemniej rozważania na temat tego zjawiska zostały zawarte już w artykule Tullocka (1967).

³ Przykładem może tu posłużyć od lat prowadzona batalia w sprawie produktów GMO (Schmitz i in. 2010).

a poczynione wydatki traktować jako „inwestycje”. Zatem jeśli w ramach demokratycznego społeczeństwa interesy wąskich grup społecznych są przenoszone na działania władz publicznych, dając tym grupom ekskluzywne korzyści (renty), to jest to renta polityczna (Wilkin 2012).

Ze społecznego punktu widzenia, o czym traktuje wiele prac teoretycznych, analizuje się straty wynikające z tytułu bezproduktywnie zużytych zasobów. Z tej perspektywy koncepcja renty politycznej ma na celu wyjaśnianie, dlaczego rozwiązania nieefektywne ekonomicznie są wprowadzane w życie przez polityków, nawet gdy powodują ewidentne straty dobrobytu społecznego, a następnie są utrzymywane w mocy mimo takiego stanu rzeczy? Polityka może być więc nieefektywna z punktu widzenia ogólnego dobrobytu (czyli prowadzić do nieoptymalnej alokacji zasobów i zniekształcania bodźców rynkowych), jeśli zapewnia preferencyjne traktowanie i potencjalne korzyści dla określonych grup interesów, stanowiących dostatecznie silny elektorat (Aligica, Tarko 2014; Buchanan, Tollison, Tullock 1980; Ekelund, Tollison 1981; Tollison 1982; Rose-Ackerman 1997; Schneider, Wagner 2001; Lee, Tollison 2011).

W tym świetle uprawnione jest twierdzenie, że interwencyjna polityka rolna Unii Europejskiej jest przykładem istnienia renty politycznej. Od jej zarania decydenci byli świadomi, jakie problemy powstają w procesie reprodukcji w rolnictwie, a mają swe źródło w specyfice produkcji rolniczej, stąd wyniknęła konieczność stosowania instrumentarium interwencji instytucjonalnej (Bołtormiuk 2006). Główny i niezmienny cel wspólnej polityki rolnej – utrzymanie dochodów rolniczych na parytetowym poziomie przy realizacji innych potrzeb (np. bezpieczeństwa ilościowego i jakościowego żywności, konkurencyjności produktów rolnych na rynkach światowych itp.) – był przyczyną wprowadzenia szczególnie rozbudowanej polityki, stwarzając możliwości uzyskania renty politycznej. Prowadzony w UE lobbing może być niezbędnym elementem tworzenia prawa, szczególnie gdy biurokraci starają się ocenić wpływ polityki na dany sektor gospodarki. Dostarczanie im informacji oraz ekspertyz (na co wydatkuje się niemałe środki) przez grupy interesu daje możliwość poszerzenia wiedzy i często umożliwia bardziej świadome kształtowanie polityki (Zawojska 2011). Na europejskiej arenie wśród lobbystów rolnych, których celem jest pogoń za rentą polityczną, poprzez reprezentowanie interesów rolników, relatywnie dużą rolę odgrywa COPA (Komitet Rolniczych Organizacji Zawodowych) oraz COGECA (Główny Komitet Spółdzielczości Rolniczej) skupiające w sumie ponad 100 różnych organizacji i stowarzyszeń rolniczych, które przeznaczają rocznie ponad 2 mln euro na swoją działalność⁴.

W koncepcji *rent-seeking* w rolnictwie UE nie chodzi jednak tylko o lobbing polityczny. Stwierdzenie, że subsydia i inne instrumenty WPR tworzą ekskluzywne korzyści dla rolników kosztem konsumentów jest dosyć trywialne i nie do końca prawdziwe. Problem wydaje się bardziej złożony, wspomniane bowiem korzyści

⁴ Badania pokazują, że im grupy interesów są bardziej homogeniczne i duże, tym podział politycznego i ekonomicznego „tortu” ma znamiona bardziej sprawiedliwej dystrybucji. Oczywiście angażują się tym mocniej, są efektywniejsi, a ich polityczna siła jest tym mocniejsza, im szanse na uzyskanie wyższej renty są większe (Hvid 2013; Hvid, Henningsen 2014).

nie są zawsze ekskluzywne z uwagi na dostarczanie określonych dóbr publicznych przez rolników, a poza tym producenci rolni muszą spełnić określone wymagania, wydatkować swoje zasoby, w celu otrzymania tych przywilejów. Według Tullocka pogoń za rentą opłaca się tylko w warunkach konkurencji doskonałej i braku korzyści skali (Tullock 1991, 1980a). Natomiast jeśli korzyści skali występują, całkowita wartość inwestycji niezbędnych do uzyskania renty politycznej jest wyższa niż sama renta (Tullock 1991, 1980b). Oznaczałoby to, że małe gospodarstwa rodzinne, które nie są w stanie wygenerować korzyści skali produkcji, są beneficjentami netto rent politycznych. Natomiast duże gospodarstwa, dla których spełnienie wymogów WPR w zakresie dbałości o środowisko naturalne niesie ze sobą znaczny koszt alternatywny, mogą nie uzyskiwać netto żadnej renty. Innymi słowy, koszt wytworzenia dóbr publicznych wymaganych w zamian za rentę polityczną przewyższa samą rentę (Aligica, Tarko 2014). Czy koncepcja Tullocka jest w tym zakresie prawdziwa dla rolnictwa UE? Odpowiedź na to pytanie wymaga analizy empirycznej. Taką analizę przeprowadzimy w dalszej części artykułu.

W literaturze, zwłaszcza w obszarze ekonomii politycznej, renty polityczne są szeroko rozpatrywane, zarówno w zakresie mechanizmów ubiegania się (konkurowania) o nie, jak i ich skutków dla procesów rynkowych oraz dobrobytu. Poniżej dokonujemy przeglądu różnych podejść teoretycznych i empirycznych do koncepcji renty politycznej, w szczególności tych, które w nowym świetle stawiają problem pogoni za rentą ze wspólnej polityki rolnej UE. Podejściom tym można przypisać zestaw następujących hipotez, które stawiają cytowani dalej autorzy:

- 1) renty polityczne deformują mechanizm rynkowy i ceny,
- 2) zjawisko *rent-seeking* tworzy „bariery wejścia” dla nowych podmiotów,
- 3) występowanie zasobów naturalnych jako czynników produkcji skłania do pogoni za rentą,
- 4) im większa polityczna konkurencja, tym wyższe renty polityczne (inaczej: małe grupy interesu mają większą siłę polityczną),
- 5) niedoskonałości rynków determinują dystrybucję rent politycznych,
- 6) możliwa jest komplementarność pogoni za rentą i wzrostu produkcji,
- 7) im niższe dochody, tym bardziej ryzykowne postawy w pogoni za rentą.

Relatywnie często w badaniach pojawia się problem wpływu rent politycznych na ceny i związane z tym reperkusje społeczne (Angrist, Kugler 2008; Deininger 2003), również w sektorze rolnym. Na przykład Hvid (2015), Dube i Vargas (2013) udowodnili, że na skutek spadku cen kawy w Kolumbii, który był w dużej mierze uwarunkowany politycznie, obniżano płace pracowników, przez co ci ostatni w ramach demonstracji swojego niezadowolenia byli bardziej skłonni do angażowania się w wewnętrzne konflikty zbrojne. Jednakże wiemy, że w krajach o rozwiniętej demokracji i solidnym aparacie instytucjonalnym poszkodowani spadkiem cen organizują się, aby z większą mocą oddziaływać na polityków i urzędników mogących poprzez regulacje zmienić ich sytuację.

Natomiast dyskusyjna jest kwestia, czy druga z wyżej wymienionych tez jest prawdziwa w rolnictwie. Parente i Prescott (1994) oraz Bardhan (1997) twierdzą, że, gdy prawa do monopolu są bardzo silne, przedsiębiorstwa nie muszą wpro-

wadzać innowacji w celu utrzymania udziału w rynku. Jeżeli firmy uważają, że bardziej opłaca się przeznaczyć środki na ochronę istniejących monopolii niż na badania i rozwój, zjawisko *rent-seeking* będzie systematycznie osłabiało proinnowacyjne działania (Brou, Ruta 2013). Swoistą analogią do sytuacji monopolisty jest własność ziemi rolnej w większości krajów UE. Rynek ziemi rolnej podlega różnym regulacjom, które niewątpliwie tworzą określone bariery wejścia (Czyżewski, Majchrzak 2014). Obecny system płatności obszarowych oderwanych od produkcji (*decoupled payments*) dodatkowo pogłębia ten problem, prowadząc do petryfikacji struktury agrarnej. Ziemia staje się jeszcze mniej mobilna, ponieważ nawet nierentowne gospodarstwa utrzymują ją po to, by pobierać renty.

Kolejny nurt literatury pokazuje, że kraje bogate w zasoby naturalne mają tendencję do kreowania wyższych rent politycznych i są bardziej podatne na zjawisko *rent-seeking* (Wadho 2014). Czy obecność zasobów naturalnych w rolnictwie skłania do pogoni za rentą, zgodnie z poglądami ekonomii politycznej (Torvik 2002)? W ostatecznym rezultacie zapewne tak, choć jest to zupełnie inny mechanizm niż w przypadku paliw kopalnych czy rud metali. Im bardziej wartościowe środowisko naturalne na obszarach wiejskich, tym mniejsza wydajność produkcji rolnej. Taką zależność można zaobserwować w przypadku rolnictwa, gdyż o wartości rynkowej środowiska decydują jego walory rekreacyjne, krajobrazowe, turystyczne czy ekologiczne (w tym potencjał do produkcji żywności ekologicznej). Z tym wiążą się niższe potencjalne korzyści skali i „opłacalność” pogoni za rentą. Jednocześnie politykom łatwiej uzasadnić adekwatność społeczną wypłacania rent politycznych powiązanych z dobrostanem środowiska naturalnego. Płatności za dobra publiczne mają silniejszą legitymację społeczną niż np. korygowanie rynku i kompensowanie skutków cykliczności produkcji rolnej.

Czwarta teza nawiązuje do zjawiska „konkurencji politycznej” (*political competition*), w sensie intensywności rywalizacji partii politycznych (Roemer, 2006). Wyniki badań Falkowskiego i Olpera (2014) wskazują jednoznacznie, że im wyższy poziom konkurencji politycznej, tym wyższe renty są wypłacane dla rolnictwa. Ten pozytywny związek można zaobserwować zarówno w krajach rozwijających się, jak i rozwiniętych. Interpretacja tego zjawiska opiera się, po pierwsze, na analogii między konkurencją gospodarczą i polityczną. Partie polityczne nie mogą przeciwstawić się woli większości, podobnie jak producenci nie mogą działać wbrew trendom konsumpcji (Becker 1958; Stigler 1972). Z drugiej strony, teoria grup interesów Olsona wskazuje, że to właśnie małe grupy mają większą siłę polityczną (Olson 1965), ponieważ wraz z rozrastaniem się grup interesu maleje skłonność do kolektywnego działania. Dlatego właśnie występuje swoisty „paradoks rozwojowy” (Swinnen i in. 2000; Olper 2001; Grzelak 2011): w krajach wysoko rozwiniętych rolnictwo ma stosunkowo niewielki udział w PKB, ale pobiera relatywnie największe renty polityczne, bo lobby rolnicze jest małe, ale dobrze zorganizowane i silne politycznie (Poczta-Wajda 2013). Poza tym wraz z rozwojem gospodarki zmienia się podział kosztów i korzyści ze wspierania rolnictwa (Swinnen 2008). Koszty *per capita* rozkładają się na coraz większą liczbę zatrudnionych poza rolnictwem, co oznacza, że bodźce do protestowania przeciwko protekcyjnej

polityce rolnej słabną. Jednocześnie procesy urbanizacji zwiększają zapotrzebowanie na usługi dobrostanu środowiska naturalnego, który nieodzownie wiąże się z obszarami wiejskimi. Rośnie więc użyteczność dóbr publicznych dostarczanych przez rolnictwo i skłonność do płacenia za nie. Zatem retransfery dochodów do rolnictwa, nawet jeśli są nieefektywne z ekonomicznego punktu widzenia, rzadko są kwestionowane przez ugrupowania polityczne (Aidt 2003). W rezultacie obserwacja, że w krajach rozwiniętych rolnictwo jest dotowane, natomiast w krajach rozwijających się jest opodatkowane netto, ma wymiar globalny.

Najbardziej rozwinięty jest nurt badań zajmujący się wpływem niedoskonałości rynku (*imperfect competition*) i polityki rolnej (*imperfect implementation*) na efekty dystrybucyjne polityki rolnej (tzw. *incidence of agricultural policy*) (Alston, James 2002; Gorter, Swinnen 2002; Swinnen 2008). Stwierdza się, że tylko 20% całego wsparcia rynkowego i cenowego w rolnictwie w krajach OECD tworzy nadwyżkę netto w rolnictwie, a reszta przepływa do otoczenia sektora rolnego (OECD 2000), w tym do właścicieli ziemi (o ile nie są to gospodarstwa indywidualne). Zjawisko to, nazywane przez autorów tego artykułu „drenażem nadwyżki” z rolnictwa, jest szczególnie wyraźne w krajach Europy Środkowo-Wschodniej. Badania prowadzone w Polsce wykazują, że zachodzi ono bez względu na skalę interwencjonizmu rolnego i np. w latach 1990–2003, przed akcesją Polski do UE, było równie silne. Można zatem wnioskować, że niedoskonałości rynków w otoczeniu rolnictwa nie tylko wpływają na podział rent politycznych dla rolnictwa (jeśli takowe występują), ale na podział nadwyżki z tytułu rosnącej produktywności rolnictwa w ogóle. Z uwagi na znaczenie tego problemu i niedostatek badań w tym zakresie poświęcimy temu zagadnieniu kolejną część artykułu. W Europie Zachodniej i USA, gdzie interwencjonizm rolny jest zjawiskiem trwale występującym od lat 50. XX w. niedoskonała konkurencja w sferze przetwórstwa rolno-spożywczego i w sferze produkcji środków wytwarzania oraz usług dla rolnictwa znacząco wpływa na rozkład rent politycznych (McCorrison, Sheldon 1991; Salhofer, Schmid 2004). Z kolei Ciaian i Swinnen (2009) pokazali, że wpływ netto płatności obszarowych na zyski jednokierunkowych gospodarstw rolnych jest ujemny. Przykładowo w ekstensywnej produkcji zbóż gospodarstwa co prawda zarabiają bezpośrednio na subsydiach i pośrednio na wzroście wydajności z tytułu dotowanych inwestycji. Tracą jednak znacząco na wzroście czynszów dzierżawnych i cen ziemi, której produktywność krańcowa rośnie, stymulując popyt. Straty te przeważają w rachunku kosztów i korzyści wsparcia oderwanego od produkcji (*decoupled payments*). Natomiast gospodarstwa wielokierunkowe mogą *per saldo* zyskać, gdyż płatności z WPR ułatwiają im dostęp do kredytu.

Z głównego nurtu rozważań na temat spadku ogólnego dobrobytu związanego z wypłacaniem rent politycznych wyłamuje się „teoria komplementarności *rent-seeking* i produkcji” (Teng 2013). Autorzy ci, na podstawie modelowej formalizacji, podważają uniwersalność tezy o utożsamianiu pogoni za rentą ze spadkiem produktywności i proponują teorię, w której wzrost produkcji i pogoń za rentą nie są substytutami. Komplementarność tych procesów występuje, gdy podmioty ubiegające się o rentę są jednocześnie producentami, a efekty ich produkcji są jednocze-

śnie nakładami w pogoni za rentą. Dostyc trudno jest przenieść to uogólnienie na grunt rolnictwa (to tak jakby rolnicy mieli płacić lobbystom produktami rolnymi), ale pewne analogie są widoczne. Jeśli przyjąć, że jednym z „produktów” rolnictwa są określone dobra publiczne, to mogą one być jednocześnie kartą przetargową dla lobby rolniczego i polityków. W tym sensie wspomniana komplementarność produkcji i pogoń za rentą również występują w rolnictwie i jest to problem, do którego wrócimy w dalszej części rozważań.

Ostatni z wyżej wymienionych wątków badań nad rentami politycznymi dotyczy związków dochodów (w sensie statusu majątkowego) z ryzykiem politycznym pogoni za rentą (Teng 2013). Rozwarstwienie dochodów powadzi do polaryzacji poglądów politycznych w społeczeństwie. Grupy społeczne, które mają niewiele do stracenia, chętnie dokonują ryzykownych wyborów politycznych (Goemans 2000), które mogą dostarczyć im ekskluzywnych korzyści, nawet kosztem oczywistych strat z punktu widzenia ogólnego dobrobytu. Problem ten dotyczy w szczególności krajów o rozdrobnionej strukturze agrarnej, w których rolnicy drobnotwarowi (*semi-subsistence farms*) są bardzo podatni na hasła populistyczne.

Z dokonanego przeglądu literatury wypływa ważny wniosek, że renty polityczne w rolnictwie odbiegają od istoty zjawiska *rent-seeking*, które jest nierozzerwalnie związane z, *primo*, marnotrawstwem zasobów i stratą ogólnego dobrobytu, *secundo*, z ekskluzywnymi korzyściami dla wybranych grup społecznych kosztem pozostałych.

- Jeśli zasoby poświęcone dla *rent-seeking* choć w części służą produkcji dóbr publicznych, to tej części nie można uznać za marnotrawstwo (zgodnie z teorią komplementarności rent i produkcji).
- Jeśli efektem wypłacania rent politycznych dla rolnictwa jest dostarczanie jakichkolwiek dóbr publicznych, to korzyści nie są już ekskluzywne.
- Jeśli niedoskonałości rynków w otoczeniu rolnictwa powodują przechwytywanie rent i nadwyżki ekonomicznej przez inne podmioty, to tym bardziej korzyści nie są ekskluzywne.

Powyższe przesłanki skłoniły nas do podjęcia próby nowego zdefiniowania renty politycznej w rolnictwie i opracowania metodologii jej pomiaru. W literaturze nie podejmuje się w ogóle prób kwantyfikacji rent politycznych, choć mogłoby się to przyczynić do podniesienia efektywności wydatków publicznych. Powszechnie uznaje się za to, że dochody rolnicze są przede wszystkim skutkiem działań instytucjonalnych, a nie rynku (średni udział dopłat w dochodzie rolniczym w krajach UE kształtuje się na poziomie ok. $\frac{2}{3}$). Od wielu lat szacuje się, że w ponad połowie krajów UE koszty produkcji rolnej przewyższają przychody z niej uzyskiwane i gdyby nie subsydia płynące do gospodarstw, to produkcja rolna stałaby się zupełnie nieopłacalna i konieczne byłoby jej zaprzestanie.

Jednakże musimy mieć świadomość, że strumień subsydiów płynących do rolnika nie stanowi w całości renty politycznej w dotychczasowym jej rozumieniu. W niniejszym artykule podjęto próbę oszacowania nowej kategorii „czystej renty politycznej” pozyskiwanej przez rolnictwo poszczególnych krajów UE–27. By o niej mówić, należałoby ująć z łącznej puli subsydiów wpływających do rolnika

otrzymywaną opłatę za dobra publiczne dostarczane przez sektor rolny i część subsydiów kompensujących odpływ nadwyżki ekonomicznej związany z niedoskonałościami rynku, które powodują długotrwałe rozwieranie się nożyc cenowych w rolnictwie⁵. Tak wyliczoną wielkość rezydualną można uznać za nadwyżkową korzyść niemającą uzasadnienia ekonomicznego, a będąca wynikiem pogoni za rentą.

2. Płatności za dostarczanie dóbr publicznych we wspólnej polityce rolnej UE

Wspólna polityka rolna jest jedną z najstarszych polityk UE. Przez ponad pół wieku jej funkcjonowania, w miarę postępującej integracji europejskiej, ewoluowała i była wielokrotnie reformowana. Determinantami tych przeobrażeń były zarówno uwarunkowania wewnątrzspółnotowe, jak i globalne. Pierwotne cele WPR, zapisane w Traktacie Rzymskim (art. 39), zakładały zwiększenie produktywności, zapewnienie bezpieczeństwa dostaw żywności po przystępnych dla konsumentów cenach, stabilizowanie rynków oraz zagwarantowanie godziwego poziomu życia rolniczej społeczności. Spoglądając na historię WPR, wiele wskazuje na to, iż w swoich założeniach polityka ta niewiele straciła na aktualności, ewolucji natomiast uległy instrumenty, którymi się posługuje.

Niemniej pierwsze kroki na rzecz modyfikacji WPR w kierunku większej dbałości o środowisko naturalne i pełnienia przez rolnictwo funkcji dostarczyciela dóbr publicznych podjęto w ramach reformy McSharry’ego, gdzie zapowiedziano większą integrację rolnictwa ze środowiskiem. Kolejnym krokiem była deklaracja „O ożywieniu obszarów wiejskich” z Cork z 1996 r., gdzie zawarto postulaty trwałego rozwoju obszarów wiejskich i konieczności uwzględnienia kwestii związanych z ochroną środowiska w formułowanych strategiach dotyczących rozwoju obszarów wiejskich w Europie. Agenda 2000 (Duer 2000) przyniosła utworzenie II filaru WPR w celu przeniesienia akcentów europejskiej polityki rolnej w kierunku zrównoważenia oraz wielofunkcyjności rolnictwa i obszarów wiejskich. Ostatnie lata owocują obficie w różnego rodzaju dokumenty mające na celu preferencje prośrodowiskowe. Dzisiejsze spojrzenie na WPR sprowadza się do konkluzji, iż ma ona doprowadzić do wzrostu konkurencyjności rolnictwa UE na rynku światowym, przy zachowaniu poziomu dochodów mieszkańców wsi i bezpieczeństwa środowiska naturalnego (Czyżewski, Stępień 2009)⁶.

Wróćmy do wcześniej postawionej tezy, że jeśli zasoby poświęcone dla *rent-seeking* choć w części służą produkcji dóbr publicznych, to tej części nie można

⁵ W literaturze spotyka się także dyskusje związane z dystrybucją rent politycznych w kontekście zawodności rynku, np. w zakresie obrotu ziemią (Ciaian, Swinnen 2006) albo dostępności kredytów (Ciaian, Swinnen 2009), czy też związane z ograniczeniami połowów (Wilén 1989; Holzer, Lepton, François 2012).

⁶ Więcej na temat konkurencyjności gospodarstw rolnych oraz studium przypadku barier konkurencyjności gospodarstw indywidualnych w jednym z regionów Polski – zob. Musiał (2008).

uznać za marnotrawstwo (zgodnie z teorią komplementarności rent i produkcji). Jednakże dyskusyjne jest określenie tej części. Zgodnie z założeniami rozpa-trywanej koncepcji rolnicy ubiegający się o rentę są jednocześnie producentami, a pozytywne efekty zewnętrzne ich działań o charakterze dóbr publicznych są w pewnym sensie nakładami w pogoni za rentą, w sensie karty przetargowej dającej legitymację do ubiegania się o subsydia. Niemniej nie wszystkie rodzaje subsydiów WPR niosą ze sobą namacalny efekt w postaci dóbr publicznych. Pojęcie dobra publicznego jest w tym przypadku pewnym uogólnieniem. W istocie chodzi nie tylko o użyteczności z atrybutami „nierywalizacyjności” oraz „niewykluczalności”, czyli tzw. czyste dobra publiczne (Buchanan 1968; Head 1962), lecz także o dobra wspólne, w przypadku których dochodzi do rywalizacji między konsumentami. Dyskusyjne jest, czy wsparcie z I filaru WPR przyczynia się do kreacji dóbr publicznych i dóbr wspólnych. Jakimś krokiem w tym kierunku jest zapewne zasada *cross-compliance*, ale można powiedzieć, że bardziej służy ona zachowaniu przydatności prywatnego zasobu ziemi i innych aktywów do produkcji bezpiecznej żywności w długim okresie. Otrzymywanie płatności obszarowych jest natomiast słabo obwarowane ograniczeniami w zakresie chemizacji rolnictwa, jak też podnoszenia intensywności produkcji rolnej, która negatywnie oddziałuje na środowisko, a więc dobra wspólne. Natomiast wiele programów z II filaru WPR, ukierunkowanych na rozwój obszarów wiejskich, bezdyskusyjnie przyczynia się do bezpośredniej kreacji nowych lub dbałości o istniejące dobra wspólne. Zdaniem autorów, takie cechy mają w szczególności: dopłaty rolnośrodowiskowe, dopłaty do obszarów o niekorzystnych warunkach gospodarowania, dopłaty za odłogowanie, a także „inne dopłaty do rozwoju obszarów wiejskich” (wg typologii UE FADN).

Tabela 1

**Udział płatności za dobra publiczne w sumie subsydiów
w przeciętnym gospodarstwie rolnym w krajach UE–27 w latach 2004–2012**

Kraj	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	Średnia
Austria	0,45	0,42	0,41	0,38	0,36	0,37	0,37	0,42	0,45	0,40
Finlandia	0,40	0,45	0,39	0,43	0,43	0,37	0,37	0,38	0,40	0,40
<i>Słowacja</i>	0,36	0,38	0,39	0,40	0,38	0,36	0,31	0,25	0,27	0,34
Luksemburg	0,35	0,33	0,33	0,32	0,31	0,28	0,25	0,28	0,24	0,30
<i>Słowenia</i>	0,23	0,42	0,24	0,32	0,26	0,33	0,27	0,25	0,32	0,29
Szwecja	0,32	0,29	0,27	0,31	0,24	0,25	0,30	0,30	0,32	0,29
<i>Estonia</i>	0,27	0,34	0,29	0,29	0,22	0,24	0,30	0,25	0,25	0,27
Irlandia	0,22	0,22	0,25	0,24	0,22	0,18	0,22	0,23	0,21	0,22
<i>Czechy</i>	0,20	0,21	0,23	0,21	0,25	0,22	0,20	0,20	0,20	0,21
W. Brytania	0,16	0,12	0,17	0,21	0,19	0,18	0,18	0,18	0,19	0,18
Grecja	0,09	0,17	0,18	0,17	0,20	0,22	0,17	0,16	0,09	0,16

<i>Malta</i>	0,30	0,06	0,18	0,28	0,23	0,14	0,12	0,11	0,14	0,16
<i>Łotwa</i>	0,14	0,13	0,14	0,19	0,14	0,15	0,16	0,10	0,16	0,14
Portugalia	0,19	0,19	0,19	0,19	0,18	0,11	0,08	0,11	0,11	0,14
Holandia	0,15	0,14	0,14	0,10	0,12	0,12	0,12	0,15	0,14	0,13
<i>Cypr</i>	0,00	0,11	0,12	0,11	0,04	0,09	0,16	0,11	0,26	0,11
Niemcy	0,19	0,13	0,12	0,10	0,10	0,09	0,10	0,11	0,11	0,11
<i>Węgry</i>	0,00	0,13	0,12	0,14	0,17	0,14	0,20	0,24	0,22	0,11
Francja	0,14	0,15	0,09	0,09	0,08	0,09	0,08	0,09	0,09	0,10
<i>Litwa</i>	0,13	0,13	0,08	0,11	0,13	0,10	0,09	0,08	0,10	0,10
Włochy	0,07	0,10	0,07	0,07	0,08	0,11	0,09	0,09	0,11	0,09
Belgia	0,08	0,06	0,06	0,07	0,08	0,09	0,08	0,08	0,09	0,07
<i>Bułgaria*</i>	.	.	.	0,00	0,02	0,06	0,11	0,06	0,06	0,06
Hiszpania	0,07	0,09	0,05	0,04	0,07	0,05	0,06	0,06	0,07	0,06
<i>Polska</i>	0,00	0,06	0,10	0,09	0,10	0,08	0,10	0,08	0,08	0,06
Dania	0,10	0,04	0,04	0,03	0,04	0,04	0,04	0,05	0,03	0,04
<i>Rumunia*</i>	.	.	.	0,00	0,001	0,01	0,006	0,18	0,07	0,02

* Dla Bułgarii i Rumunii wyniki dla lat 2007–2012.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych UE FADN.

Tabela 1 pokazuje udział wyżej wymienionych płatności, które nazywamy w uproszczeniu „płatnościami za dobra publiczne” w sumie subsydiów w przeciętnym gospodarstwie rolnym w krajach UE–27 w latach 2005–2012. Spodziewano się, że zgodnie z prowadzonymi dyskusjami i postępującymi reformami WPR udział ten w sumie subsydiów ogółem będzie wzrastał. Realia okazały się odmienne, gdyż postulaty związane z prośrodowiskowym i wielofunkcyjnym ukierunkowaniem WPR były jedynie deklaratywne. W większości krajów UE poziom tych dopłat pozostaje na względnie stabilnym poziomie, w pozostałych najczęściej spada. Największy udział dopłat za dobra publiczne notuje się w Austrii i Finlandii (ok. 40% w subsydiach ogółem), tzn. w krajach, w których tradycyjne rolnictwo ze względu na niekorzystne ukształtowanie terenu, a przez to mniejszą opłacalność produkcji rolnej, wyraźnie się kurczy na rzecz produkcji ekologicznej, dostarczania dóbr publicznych oraz rozwoju wielofunkcyjności obszarów wiejskich. Niemały, choć malejący udział tych dopłat jest również w Słowacji i Luksemburgu (średnio 34% i 30%), a także w Słowenii i Szwecji (średnio 29%). Najniższy udział tych dopłat występuje w Danii (4%), Hiszpanii i Polsce (6%) oraz Belgii (7%), gdzie sprzyjające warunki produkcyjne z powodzeniem konkurują z realizowaniem pozarolniczych funkcji przez obszary wiejskie. Interesujący jest także przypadek Francji i Niemiec – dwóch największych producentów rolnych w UE, gdzie w badanym okresie wyraźnie spada udział płatności za dobra publiczne w sumie subsydiów – odpowiednio z 14% do 9% i z 19% do 11%. Przypuszczać można,

że strumień subsydiów związanych z dostarczaniem dóbr publicznych jest niewystarczający, by substytuować nim pozostałe dopłaty i związaną z nimi działalność produkcyjną. Na podstawie tabeli 1 można uznać, że korzystanie z płatności za dobra publiczne nie jest bardziej powszechne w „starych” krajach członkowskich UE-15 aniżeli w UE-12 (oznaczonych kursywą), aczkolwiek nasuwa się wniosek, iż Rumunia, Bułgaria i Polska nie wykorzystują swoich możliwości w tym zakresie. W krajach tych potencjał środowiskowy jest duży, ale naszym zdaniem, o strukturze I i II filaru WPR przesądzają względy polityczne, ponieważ łatwo dostępne płatności obszarowe są najbardziej przekonującą ofertą dla elektoratu wiejskiego.

3. WPR a kompensowanie niedoskonałości rynków

Stwierdziłmy wyżej na podstawie przeglądu literatury, że dystrybucja rent politycznych jest uzależniona od niedoskonałości rynków w rolnictwie i jego otoczeniu. Co więcej, niedoskonałości rynków decydują nie tylko o podziale rent politycznych, lecz także o podziale rent ekonomicznych w ogóle. W tym miejscu należałoby zdefiniować pojęcie renty ekonomicznej.

W literaturze są dwa podejścia. Pierwsze dotyczy wyboru między „świadczaniem” i „nieświadczaniem” usług przez dany czynnik produkcji. Zaproponowała je J. Robinson, według której renta ekonomiczna to „minimalna opłata zaangażowanego czynnika, która skłania go do dalszego świadczenia usług z określoną wydajnością” (Robinson 1948). Drugie to ujęcie „paretowskie”, rozpatrujące wybór między różnymi formami działalności ekonomicznej: renta ekonomiczna stanowi nadwyżkowe wynagrodzenie czynnika produkcji ponad to, które skłania go do świadczenia usług w danym zastosowaniu. Definicja ta została doprecyzowana przez P.A. Samuelsona: „renta ekonomiczna stanowi nadwyżkowy dochód ponad alternatywne wynagrodzenie czynnika, które mógłby otrzymać w innym zastosowaniu” (Brooke 2010; Samuelson 1951; Pareto 1896). Niektórzy ekonomiści kontestują wszystkie wyżej wymienione definicje. Uznają, że rentą jest każda nadwyżka, która może być realizowana bez wpływu na podaż danego czynnika produkcji, podczas gdy wadą innych definicji jest pomijanie pozafinansowych korzyści ze świadczonych usług (Mishan 1959). Niemniej w podręcznikach ekonomii utarło się podejście „paretowskie” i na ogół są przytaczane następujące dwie definicje rent ekonomicznych: „renta ekonomiczna jest to dodatkowa wypłata, jaką otrzymuje dany czynnik produkcji, ponad dochód transferowy konieczny do skłonienia go do świadczenia swych usług właśnie w tym zastosowaniu” lub „wszelka długookresowa płatność otrzymywana za użytkowanie zasobu czynnika produkcji, która przekracza jego koszt alternatywny” (Begg, Fischer, Dornbusch 1993; Kamerschen, McKenzie, Nardinelli 1992 – za Czyżewski 2013).

W długim okresie renty ekonomiczne teoretycznie zanikają. Mechanizm działa następująco: w pierwszym etapie następuje wzrost realnej produktywności określonych czynników wytwórczych, np. w wyniku wdrożenia innowacji. Czyn-

niki te świadczą unikatowe usługi niewycenione dotychczas przez rynek. Wyższa produktywność w krótkim okresie generuje więc nadwyżkę ekonomiczną i renty określonych czynników. W drugim etapie jednak wyrównują się koszty krańcowe na nowym, niższym poziomie, wliczając w to opłatę wspomnianych usług, m.in. w wyniku rozprzestrzeniania się bardziej wydajnej technologii. Renty stają się kosztami i zanikają w wyniku dążenia do efektywności alokacyjnej. Tak powinien funkcjonować sprawny mechanizm rynkowy. Paradoksalnie jednak sami uczestnicy rynku starają się opóźnić proces zanikania rent ekonomicznych, ponieważ to one właśnie przesądzają o ich pozycji konkurencyjnej. Renty są więc jak „zakazany owoc ekonomii” – same w sobie wyrażają niedoskonałość rynku, ale jednocześnie w gospodarce rynkowej trwa nieustanna „pogoń za rentą”, nie tylko tą polityczną. Z powyższego wynika również, że renty ekonomiczne są pojęciem szerszym niż renty polityczne i zawierają w sobie te ostatnie (Czyżewski 2013).

Nasuwa się pytanie, czy można mówić o „ujemnej rencie ekonomicznej”. Byłaby to albo ujemna różnica między faktycznym dochodem a tym, który teoretycznie skłania czynniki do świadczenia usług, albo długookresowa płatność, która jest niższa niż koszt alternatywny. Wydawałoby się, iż jest to niemożliwe z punktu widzenia racjonalnego wyboru. Z taką sytuacją mamy jednak do czynienia w rolnictwie indywidualnym, gdy dochód rolniczy nie pokrywa opłaty pracy własnej, kosztów majątku oraz ziemi. Teoretycznie w tej sytuacji czynniki produkcji nie powinny świadczyć usług, ale jeśli opłata pracy, koszt ziemi i majątku nie są traktowane w kategoriach kosztów rynkowych, taka sytuacja może mieć miejsce (Czyżewski 2013). Zwrócił już na to uwagę A. Czajonow (1931, 1966, 1991), dowodząc, że gospodarstwa chłopskie nie maksymalizują zysku, lecz raczej – jak dziś byśmy to określili – optymalizują dochód i korzyści z czasu wolnego, czyli wielowymiarową funkcję użyteczności. W związku z tym można połączyć maksymalizację zysku z działalnością gospodarstwa oraz alternatywne koszty pracy, traktując ten proces jako maksymalizację całkowitego dochodu brutto (Czyżewski, Kułyk 2015)

Ujemne renty w gospodarstwach indywidualnych w rolnictwie oznaczają korzyści nabywców produktów rolnych. Przez pojęcie nabywcy rozumiemy tu każdego odbiorcę – zarówno konsumenta finalnego, jak i pośrednika oraz dostawcę. Jeśli mamy sytuację, w której rośnie techniczna wydajność gospodarstwa rolnego (np. w wyniku wdrożenia innowacji), to teoretycznie gospodarstwo to powinno zrealizować jakąś rentę ekonomiczną, choćby w krótkim okresie. W warunkach niskiej elastyczności popytu na produkty rolne lub inaczej mówiąc – w warunkach wysokiej giętkości cen⁷ oraz nieelastycznej podaży surowców rolnych, tak się nie dzieje. Stawiamy tezę ważną dla dalszych rozważań, że wysoka giętkość cen produktów rolnych oraz niska elastyczność podaży surowców rolnych to właśnie skutek niedoskonałości rynków w otoczeniu rolnictwa (w warunkach konkurencji doskonałej zmiany podaży nie powinny wpływać na ceny). Giętkość cen i nieelastyczność podaży to szczególna cecha rynków surowców rolnych i żywności, która

⁷ Tomek i Robinson (1990) definiują współczynniki giętkości cen jako $(\Delta P/P):(\Delta Q/Q)$, gdzie P to ceny, a Q to produkcja.

np. już nie dotyczy pierwszego ogniwa agrobiznesu (Davis, Goldberg 1967), czyli sfery produkcji środków wytwarzania dla rolnictwa.

WPR UE stawia sobie za cel łagodzenie skutków niedoskonałości rynków w otoczeniu rolnictwa. Reformy WPR ostatnich lat dążą do złagodzenia skutków niesprawności rynku w takich obszarach, jak: brak wynagrodzenia rolnictwa za dostarczanie dóbr publicznych, niższy poziom dochodów niż w innych sektorach gospodarki, ograniczenia w dostępie do zewnętrznego kapitału finansowego, co znalazło wyraz m.in. w komunikacie KE z listopada 2010 r. (COM (2010)672)

4. Metoda pomiaru przepływów nadwyżki ekonomicznej oraz „czystej” renty politycznej w agrobiznesie

Przepływy rent ekonomicznych wynikające wyłącznie ze zmiany cen sprzedawanych produktów i kupowanych środków produkcji pochodzenia zewnętrznego w rolnictwie przedstawia równanie:

$$\Delta A_{St} = \left[\sum_{i=1}^p \left(\frac{Q_{it} \cdot P_{it}}{HICP} - Q_{it} \cdot P_{it-1} \right) \right] - \left[\sum_{j=1}^r \left(\frac{F_{jt} \cdot R_{jt}}{HICP} - F_{jt} \cdot R_{jt-1} \right) \right], \quad (1)$$

gdzie:

$HICP$ – indeks inflacji,

ΔA_{St} – zmiana rent ekonomicznych sektora rolnego w okresie t względem $t - 1$ (tzw. drenaż/napływ nadwyżki ekonomicznej przez ceny),

Q_i – ilość produktu i w kolejnych latach ($t - 1, t$),

P_i – ceny produktu i w kolejnych latach ($t - 1, t$); p – liczba rodzajów produktów,

F_j – ilość nakładu zewnętrznego j w kolejnych latach ($t - 1, t$); r – liczba rodzajów nakładów,

R_j – ceny nakładu zewnętrznego j w kolejnych latach ($t - 1, t$).

Interpretacja równania (1) jest następująca: w przypadku „pierwszej sumy” przyjmujemy, że jeśli udało się w danym roku sprzedać określoną ilość i -tego produktu realnie drożej (tj. po uwzględnieniu indeksu inflacji HICP) niż rok temu, to mamy „napływ” rent ekonomicznych do sektora. W przypadku „drugiej sumy” – odwrotnie: jeśli w danym roku kupiono określoną ilość j -tego nakładu realnie drożej niż rok temu, to mamy „drenaż” rent ekonomicznych przez ceny. Dlatego między „sumami” znajduje się znak minus, żeby obliczyć saldo napływu i drenażu nadwyżki ekonomicznej przez ceny produktów oraz nakładów między dwoma okresami.

Oczekiwania cenowe w rolnictwie dotyczą oznaczonych ramkami (por. równanie 1) cen produktów (P_{it}) oraz cen nakładów (R_{jt}) oraz inflacji (HICP). Przyjmijmy, że R_{jt} i HICP są niezależne od zmian popytu w rolnictwie na środki produkcji oraz podaży surowców, bo rynki nakładów są bardziej konkurencyjne, a rolnictwo

ma relatywnie niewielki udział w PKB. Natomiast ceny produktów równają się cenie światowej plus odchylenie cen krajowych:

$$P_{it} = P_{global} + \Delta P_{national} \quad (2)$$

Zmiana cen krajowych $\Delta P_{national}$ jest odwrotnie proporcjonalną funkcją krajowej produkcji rolnej, natomiast ceny światowe P_{global} są od niej niezależne. Jak wspomniano, w rolnictwie występuje problem giętkości cen, rozumianej jako ponadproporcjonalna zmiana ceny produktu rolnego w reakcji na zmianę podaży surowca o jednostkę (Tomek, Robinson 2001). Tak więc:

$$\Delta P_{national} = b \cdot \Delta Q_{it} \quad (b < 0) \quad (3)$$

lub bardziej precyzyjnie:

$$\Delta P_{national} = b \cdot (1/\Delta Q_{it}) \quad (b < 0). \quad (3a)$$

Funkcja hiperboliczna jest teoretycznie lepiej dopasowana, ponieważ coraz większe przyrosty produkcji (i produktywności) powodują w praktyce jednak coraz wolniejsze spadki cen (a nie spadki proporcjonalne). Przyczyną tego stanu rzeczy jest próg rentowności, poniżej którego nie opłaca się w ogóle zbierać produkcji (np. owoce, zboże) lub sprzedawać żywca (naturalizacja produkcji), a także możliwość eksportu nadwyżek surowców rolnych w rejony, gdzie podaż jest niższa. Reakcja rynku na spadek produkcji jest odwrotna i skutkuje wzrostem cen. W tym przypadku jednak krańcowe przyrosty cen są również coraz mniejsze z uwagi na rosnący import. Zatem:

$$P_{it} = P_{global} + b \cdot (1/\Delta Q_{it}) \quad (b < 0). \quad (4)$$

Jeśli oczekiwania cenowe w rolnictwie światowym są adaptacyjne (a wskazuje na to chociażby niepewność związana z warunkami pogodowymi), to P_{global} opisuje funkcja:

$$P_{global,t}^e = P_{global,t-1}^e + \lambda (P_{global,t-1} - P_{global,t-1}^e), \quad (5)$$

gdzie $\lambda \in (0, 1)$,

$P_{global,t}^e$ – oczekiwane ceny światowe w okresie t ,

$P_{global,t-1}^e$ – oczekiwane ceny światowe w okresie $t - 1$,

$P_{global,t-1}$ – faktyczne ceny światowe w $t - 1$,

λ – parametr.

Reasumując, dla rolników najlepsza jest sytuacja, w której $P_{it} = P_{it-1}$ i w tym kierunku powinni dostosowywać produkcję krajową (ΔQ_{it}). Poprawność tych dostosowań zależy od stałości parametru b , który odpowiada elastyczności cenowej popytu na surowce rolne. Różne badania wskazują, że współczynniki elastyczności cenowej popytu na żywność zmieniają się powoli (Zielińska 1979). Chodzi o to, żeby działać antycyklicznie, czyli w okresie poprawy koniunktury w rolnictwie (wzrostu cen rolnych) zwiększać produkcję i produktywność, a w okresie jej pogorszenia zmniejszać, a nie odwrotnie, jak to na ogół ma miejsce w krajach

o rozdrobnionym rolnictwie. Z kolei poprawność przewidywań cen światowych zależy od występowania trendów cen surowców rolnych oraz dostępu rolników do informacji o tych cenach. O ile oba wspomniane warunki są spełnione, tj. $b = cons$ i $P_{global_t}^e = P_{global_t}$, to ΔA_{S_t} dąży do 0 w długim okresie, a niedoskonałości rynków nie wpływają na podział rent ekonomicznych (w tym politycznych).

Drugi z warunków na ogół nie jest spełniony w krajach o rozdrobnionym rolnictwie, w szczególności w nowych państwach członkowskich UE z Europy Środkowo-Wschodniej (w tym w Polsce). W rezultacie dochodzi tam do długookresowego i trwałego rozwierania się nożyc cenowych w rolnictwie i drenażu nadwyżki z sektora rolnego.

Mając na uwadze powyższe rozważania na temat mechanizmu drenażu nadwyżki ekonomicznej przez ceny rolne, wartość „czystej” renty politycznej dla gospodarstwa reprezentatywnego w długim okresie obejmującym n lat została obliczona jako:

Jeżeli $\Delta A_{S_1} + \Delta A_{S_2} + \dots + \Delta A_{S_t} < 0$

$$\begin{bmatrix} PR_1 \\ PR_2 \\ \vdots \\ PR_t \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} \sum_{i=1}^n S_{1i} \\ \sum_{i=1}^n S_{2i} \\ \vdots \\ \sum_{i=1}^n S_{ti} \end{bmatrix} - \begin{bmatrix} \sum_{j=1}^m VPG_{1j} \\ \sum_{j=1}^m VPG_{2j} \\ \vdots \\ \sum_{j=1}^m VPG_{tj} \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} \Delta A_{S_1} \\ \Delta A_{S_2} \\ \vdots \\ \Delta A_{S_t} \end{bmatrix} \quad (6)$$

Jeżeli $\Delta A_{S_1} + \Delta A_{S_2} + \dots + \Delta A_{S_t} \geq 0$

$$\begin{bmatrix} PR_1 \\ PR_2 \\ \vdots \\ PR_t \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} \sum_{i=1}^n S_{1i} \\ \sum_{i=1}^n S_{2i} \\ \vdots \\ \sum_{i=1}^n S_{ti} \end{bmatrix} - \begin{bmatrix} \sum_{j=1}^m VPG_{1j} \\ \sum_{j=1}^m VPG_{2j} \\ \vdots \\ \sum_{j=1}^m VPG_{tj} \end{bmatrix} \quad (6a)$$

gdzie:

$PR_{1...t}$ – renta polityczna w okresie $t_{1...t}$

t – liczba okresów analizy,

n – liczba rodzajów subsydiów,

m – liczba rodzajów płatności za dobra publiczne,

S_i – subsydia dla rolnictwa wg i -tego programu wsparcia WPR,

VPG_j – płatność za dobra publiczne wg j -tego programu WPR,

ΔA_{S_t} – przepływ rent ekonomicznych z lub do rolnictwa zgodnie z równaniem (1).

Zgodnie z powyższą metodą obliczono $PR_{1...t}$ dla przeciętnego gospodarstwa z reprezentatywnej próby EUFADN wg klas wielkości ekonomicznej (SO – *Standard Output*) w krajach UE–27 (ok. 85,6 tys. gospodarstw jest reprezentowanych przez próbę EUFADN) w okresie 2005–2012. W celu oszacowania wartości rent dla całej populacji gospodarstw reprezentowanych przez próbę FADN w danym kraju pomnożono agregaty $\sum_{i=1}^n S_{ti}$, $\sum_{j=1}^m VPG_{ij}$ oraz ΔA_{St} dla gospodarstwa przeciętnego przez liczbę gospodarstw reprezentowanych w danej klasie. Klasy SO wyznacza się na podstawie wartości produkcji odpowiadającej przeciętnej sytuacji w danym regionie dla różnych kierunków produkcji rolnej. Zgodnie z metodologią EUFADN gospodarstwa rolne o wartości SO w przedziale (w euro) 2000–8000 są określane jako „bardzo małe”, powyżej 8000 do 25 000 jako „małe”, od 25 000 do 50 000 jako „średnio małe”, powyżej 50 000 do 100 000 jako „średnio duże”, powyżej 100 000 do 500 000 jako „duże”, a powyżej 500 000 jako „bardzo duże”. Wskaźniki cen i wartości HICP dla sektora rolnego pochodzą z bazy danych Eurostatu (ok. 85,6 tysięcy gospodarstw rocznie stanowi próbę EUFADN dla populacji około 5 000 000 gospodarstw w UE, obejmujących około 90% ogólnej powierzchni użytków rolnych (UR)).

5. Czyste renty polityczne długiego okresu w krajach UE–27

Zgodnie z przyjętą metodą wyliczono renty polityczne dla gospodarstw rolnych przynależących do poszczególnych klas wielkości ekonomicznej w okresie 8 lat w krajach UE–27. Przypominamy, że przedstawione wartości są tą częścią subsydiów dla rolnictwa UE–27, która nie znajduje obiektywnego uzasadnienia ani w płatnościach za dobra publiczne, ani w kompensacji niedoskonałości rynków dotyczących rolnictwo (skutkujących dużą giętkością cen rolnych). Mają więc one w dużej mierze znamiona rent politycznych. Przeprowadzone przez autorów analizy są pionierską próbą kwantyfikacji zjawiska renty politycznej i stanowią próbę zainicjowania nowego programu badawczego, a nie ostateczną wersją koncepcji.

Zauważyć należy, że suma czystych rent politycznych w UE w badanym okresie została oszacowana na kwotę blisko 350 mld euro, co jest niebagatelną sumą, jeśli porównamy ją z budżetem UE na lata 2007–2013, który wyniósł ok. 860 mld euro. Renty polityczne stanowią 13,63% produkcji rolnictwa UE–27, co można porównać z wartością wskaźnika PSE wg OECD, która wynosi 22,6% produkcji. Tak więc renty polityczne UE są w istocie prawie o połowę niższe niż przyjmuje się na forum WTO, co należałoby wziąć pod uwagę w dyskusji o ewentualnej redukcji wsparcia.

Analiza relacji zrealizowanych rent w danym kraju w badanym okresie do ogółu rent politycznych w UE wskazuje, że największymi beneficjentami *rent-se-*

Tabela 2
Renty polityczne realizowane w poszczególnych klasach gospodarstw rolnych
w krajach UE-27 w latach 2005–2012

Kraj	Udział rent politycznych w poszczególnych klasach gospodarstw w sumie rent ogółem realizowanych w danym kraju (%)						Renta polityczna w mld euro	Renta polityczna w % produkcji rolnictwa (porównywalna do PSE)	Renta polityczna w % WDB rolnictwa	Udział rent pol. w sumie rent UE-27 (%)
	I	II	III	IV	V	VI				
Francja	.	.	10,3	24,6	61,2	4,0	67,26	14,61	30,6	19,3
Niemcy	.	.	6,4	12,4	49,5	31,7	49,29	14,77	41,6	14,1
Włochy	8,7	18,9	13,2	15,6	31,5	12,1	38,39	10,89	18,2	11,0
Hiszpania	7,0	26,1	18,2	21,0	26,2	1,5	36,12	12,09	20,1	10,3
W. Brytania	.	1,7	11,1	24,8	55,4	7,0	25,77	15,69	38,8	7,4
<i>Polska</i>	15,2	31,7	19,4	12,1	12,3	9,3	22,36	16,35	36,6	6,4
Grecja	23,4	45,5	21,2	8,2	1,7	.	16,75	21,00	35,5	4,8
Irlandia	5,5	28,6	24,6	19,5	21,8	.	11,74	25,83	95,1	3,4
<i>Węgry</i>	5,4	15,7	7,4	14,0	19,0	38,4	9,62	21,33	52,0	2,8
Austria	.	25,3	24,7	25,9	24,0	.	9,45	21,66	45,1	2,7
<i>Rumunia</i>	34,5	12,1	2,8	14,2	20,2	16,2	8,85	9,00	16,1	2,5
Dania	.	4,6	8,9	10,6	39,9	36,0	7,80	12,04	39,0	2,2
Finlandia	.	13,0	14,4	28,1	44,5	.	7,69	28,75	69,4	2,2
Holandia	.	.	2,1	8,8	68,9	20,2	6,42	4,32	9,3	1,8
<i>Czechy</i>	.	5,5	4,1	7,7	20,7	62,0	5,79	18,65	64,8	1,7
Szwecja	.	8,1	13,8	16,8	48,6	12,7	5,51	15,23	46,2	1,6

cd. tabeli 2

<i>Litwa</i>	24,0	29,1	14,6	11,3	13,8	7,2	3,51	24,61	17,3	1,0
<i>Portugalia</i>	5,1	36,6	16,5	15,1	26,7	.	3,55	7,27	58,7	1,0
<i>Słowacja</i>	.	.	2,4	6,4	24,4	66,8	3,05	21,30	78,3	0,9
<i>Bułgaria</i>	7,7	8,2	4,4	12,5	38,9	28,4	2,91	12,08	24,1	0,8
<i>Belgia</i>	.	.	5,8	45,2	49,0	0,0	2,52	5,72	13,5	0,7
<i>Łotwa</i>	5,4	28,8	12,0	11,6	25,8	16,4	1,80	26,79	79,1	0,5
<i>Słowenia</i>	13,8	31,0	17,7	25,0	12,5	.	1,38	15,14	40,1	0,4
<i>Estonia</i>	.	13,7	9,6	16,3	27,4	33,0	0,91	19,94	44,2	0,3
<i>Luksemburg</i>	.	.	6,1	14,1	79,7	.	0,54	21,24	63,9	0,2
<i>Cypr</i>	18,1	24,9	18,6	29,2	9,1	.	0,34	7,59	13,6	0,1
<i>Malta</i>	.	25,5	16,4	15,5	42,6	.	0,09	10,37	19,5	0,0
UE-27 ogółem	13,37	20,70	12,10	17,28	33,16	22,38	349,42	13,63	29,0	100

Dla Bułgarii i Rumunii wyniki dla lat 2008–2012.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie wyników FADN.

eking są kraje o najsilniejszym rolnictwie, do których należy zaliczyć Francję (gdzie wpływa blisko $\frac{1}{5}$ realizowanej renty), następnie Niemcy (14,1%), Włochy (11%) i Hiszpanię (10,3%). Zatem rolnicy tylko z czterech krajów przechwytyją ponad połowę rent politycznych WPR. Można uznać, że idzie to w parze z siłą lobbingu organizacji rolniczych wywodzących się z tych krajów, ich zaangażowaniem w kreowanie polityki rolnej.

Natomiast analiza na poziomie krajów wskazuje, że możemy wyróżnić takie kraje, gdzie wartość zrealizowanej czystej renty jest:

- względnie wyrównana w poszczególnych klasach wielkości gospodarstw rolnych (np. Austria);
- najwyższa w dużych i bardzo dużych gospodarstwach (np. Czechy, Słowacja, Węgry, Niemcy, Dania, Finlandia, Holandia, Luksemburg);
- najwyższa w bardzo małych i małych gospodarstwach (np. Grecja, Litwa, Rumunia).

Rozkład taki może być wynikiem zróżnicowanej struktury gospodarstw rolnych w poszczególnych krajach, a tym samym różnic w znaczeniu politycznym elektoratu wiejskiego z poszczególnych klas SO. Przykładowo w Polsce ok. $\frac{1}{3}$ rent politycznych przechwytyuje II klasa SO, czyli małe gospodarstwa, a razem z I klasą SO małe i bardzo małe gospodarstwa otrzymują prawie połowę rent. Klasy te reprezentują ponad 90% elektoratu wiejskiego i – jak widać – nie ma tu zastosowania teoria grup interesu Olsona, zgodnie z którą silniejszy wpływ polityczny wywierają małe, acz dobrze zorganizowane grupy. Z podobną sytuacją mamy do czynienia w Rumunii, na Litwie i Łotwie, gdzie struktura agrarna jest również bardzo rozdrobniona, ale też w Portugalii, Grecji, na Cyprze oraz w Słowenii. Można więc sformułować ostrożny wniosek, że dystrybucja rent politycznych odpowiada strukturze gospodarstw w danym kraju, w ten sposób, że najliczniejsze grupy otrzymują największą pulę rent politycznych. Nie znajdujemy więc potwierdzenia dla obiegu opinii, że największe renty polityczne realizują najsilniejsze gospodarstwa.

Warto w tym miejscu przyrzeć się bardzo dużym gospodarstwom belgijskim (klasa VI), w których nie występuje w ogóle renta polityczna w badanym okresie, co oznacza, że suma subsydiów wpływających do gospodarstwa, skorygowanych o dopłaty z tytułu dostarczania dóbr publicznych, nie jest w stanie skompensować drenażu nadwyżki dokonującego się przez giętkie ceny.

Inną kwestią jest udział rent politycznych w wartości dodanej brutto (WDB) rolnictwa danego kraju, przedstawiony w przedostatniej kolumnie tabeli 2. Przeciętnie w UE-27 stanowi on 29%, ale są kraje, w których ta średnia jest ponad dwukrotnie przekroczona. Autorzy przeanalizowali, co jest przyczyną ponad 95% udziału rent politycznych rolnictwie Irlandii czy też 78% w rolnictwie słowackim. We wszystkich skrajnych przypadkach problem leży w niskiej produktywności realnej rolnictwa, a nie w niedoskonałościach rynku, które w podobnym stopniu dotyczą rolnictwo wszystkich krajów. Rolnictwo irlandzkie cechuje relatywnie bardzo duża materiałochłonność, liczona jako relacja zużycia pośredniego do produkcji, która średniorocznie wynosi ok. 1, przy średniej unijnej 0,66. Podobny

wniosek dotyczy rolnictwa Finlandii czy też Słowacji i Łotwy. W przypadku Czech chodzi raczej o relatywnie wysokie koszty pracy najemnej. Nasuwa się pytanie, czy tak skrajnie różny poziom subsydiowania niskiej produktywności z budżetu WPR jest społecznie sprawiedliwy z punktu widzenia rachunku kosztów i korzyści całej Wspólnoty? Jakie korzyści czerpie podatnik UE, dotując zupełnie nieefektywne rolnictwo w niektórych krajach? Rzecz jasna, możemy się doszukiwać pośrednich korzyści tego stanu, jak np. utrzymanie dochodów rolniczych, a tym samym żywotności obszarów wiejskich, zapobieganie wyludnianiu się tych obszarów czy też zabezpieczenie popytu wewnętrznego na żywność. Być może jest to przesłanka do skuteczniejszej modyfikacji WPR, aby osiągać pożądane efekty, chociażby związane z dostarczaniem dóbr publicznych. Być może kraje ze strukturalnie niewydajnym rolnictwem powinny dostarczać więcej dóbr publicznych niż obecnie, jeśli chcą zachować obecny udział rent politycznych w WDB, albo bardziej dofinansowywać swoje rolnictwo ze środków krajowych.

6. Drenaż nadwyżki z rolnictwa i subsydia bezekwiwalentne w przekroju krajów UE-15 i UE-12

Kolejna część analizy dotyczy alokacji rent z tytułu giętkich cen (*rents of price flexibility*) w latach 2005–2012, którą odnosimy do dynamiki tzw. subsydiów bezekwiwalentnych, to znaczy takich, których otrzymanie nie jest warunkowane dostarczaniem dóbr publicznych. W praktyce chodzi więc głównie o subsydia z I filaru WPR (jednolite płatności obszarowe i płatności uzupełniające), ale także o saldo dopłat i kar do produkcji mleka, dopłaty do zużycia zewnętrznego, do kosztów czynników zewnętrznych czy do inwestycji itp. Przedstawienie tych dwóch wielkości pozwala na ocenę dynamiki renty politycznej. Gdy drenaż nadwyżki ekonomicznej przyjmuje wartości ujemne, a dzieje się to cyklicznie, nasuwa się pytanie, czy subsydia bezekwiwalentne niwelują „niedoskonałości rynku”.

Co do wyników analizy, po pierwsze, trudno mówić o jednoznacznej tendencji w zmianach skali „niedoskonałości rynku” (mierzonych wartością drenażu nadwyżki ekonomicznej) i ich kompensacji przez subsydia bezekwiwalentne, ale na podstawie tabel 3 i 4 nasuwają się następujące wnioski:

- 1) zmienność subsydiów bezekwiwalentnych w UE-27 ogółem jest relatywnie duża w badanych krajach – współczynnik zmienności waha się od ok. 3% do 34%. W nowych krajach UE-12 jest wyższy niż w UE-15, odpowiednio średnio 24% i 10% (por. tabele 3 i 4). Można wnioskować, że w krajach UE-12 czynniki polityczne odgrywają większą rolę. Niemniej oddziałuje to destabilizująco na produkcję rolną;
- 2) jednocześnie można to uznać za przejaw cyklu politycznego, który wyraża się sporymi wahaniami łącznej wartości subsydiów bezekwiwalentnych, w tym głównie płatności uzupełniających, gdyż rządy poszczególnych krajów dostosowują pulę płatności uzupełniających w danym roku do aktualnej sytuacji

budżetowej i politycznej w zależności od bieżących możliwości krajowego budżetu. Zatem obiegowa opinia o stabilności subsydiów z WPR po „*decouplingu*” jest nieuprawniona;

- 3) wyjątek stanowią jednolite płatności, których harmonogram w danym kraju jest ustalany na poziomie KE na cały okres programowania. Natomiast subsydia do zużycia pośredniego, do zewnętrznych czynników produkcji oraz inwestycyjne trafiają przede wszystkim do gospodarstw z najwyższych klas SO, gdzie podatność na niedoskonałości rynku i drenaż przez ceny są największe;
- 4) z powyższego wynika, że WPR raczej nie pełni antycyklicznej roli (mając na uwadze cykl koniunkturalny), ponieważ znaczna część subsydiów (ok. $\frac{1}{3}$) maleje w warunkach pogorszenia koniunktury, gdy deficyty budżetowe krajów członkowskich rosną. Na to nakładają się nieregularne, z punktu widzenia całej Wspólnoty, wahania związane z kalendarzami wyborczymi poszczególnych krajów. Tak więc renty polityczne tylko do pewnego stopnia są swoistym buforem zmian koniunkturalnych występujących na rynkach rolnych, a „niedoskonałości rynku” nadal w stosunkowo wysokim stopniu destabilizują warunki gospodarowania w rolnictwie;
- 5) wpływ koniunktury na rynkach rolnych wyraża się napływem i odpływem nadwyżki ekonomicznej przez wahania cen rolnych. Dlatego w 2008 r. i 2009 r. dynamika renty ekonomicznej wyraźnie spada, a w kilku krajach renta w tym roku nie wystąpiła (por. tabele 3 i 4). Kolumny poświęcone przepływowi rent ekonomicznych w agrobiznesie (tj. „drenażowi”) wyraźnie wskazują na jego cykliczność i powiązanie z koniunkturą gospodarczą. Nasuwa się interesujący wniosek, że relatywnie najbardziej dotknięte przez drenaż netto w latach pogorszenia koniunktury są kraje o bardzo intensywnym i wyspecjalizowanym rolnictwie, ponieważ tam subsydia bezekwiwalentne nie rekompensują drenażu, w przeciwieństwie do większości pozostałych krajów, również tych z UE-12 (por. 2009 r. w Belgii, Holandii czy Danii);
- 6) analiza korelacji między wielkością subsydiów bezekwiwalentnych a negatywnym oddziaływaniem niedoskonałości rynku na rolnictwo wykazuje większe zróżnicowanie w krajach UE-15 (między $-0,67$ a $0,82$) niż w krajach UE-12 (między $-0,39$ a $0,47$). Są przesłanki, aby sądzić, że mamy do czynienia z kilkoma charakterystycznymi grupami krajów, gdzie:
 - nie występuje związek między tymi dwoma wielkościami, jak np. w Grecji, Szwecji, na Litwie i Malcie;
 - występuje względnie silna i ujemna współzależność, jak np. w Irlandii ($-0,67$) czy Belgii ($-0,59$). Taką zależność należy ocenić pozytywnie, gdyż wynika z niej, że większemu drenażowi nadwyżki przez ceny towarzyszą większe subsydia, co można ostrożnie uznać za pewien przejaw antycykliczności (czy jednak zamierzonej?);
 - związek rent z tytułu giętkich cen i subsydiów jest stosunkowo silny i dodatni, jak np. w Finlandii ($0,82$), Francji ($0,63$), Danii ($0,47$) i w Bułgarii ($0,46$), co można interpretować jako działanie procykliczne, sprzeczne z celami WPR.

W świetle powyższego nasuwa się pytanie, na ile świadomie takie kraje jak Irlandia czy Belgia kształtują krajową politykę rolną (w postaci płatności uzupełniających i innych leżących w gestii krajów członkowskich), aby można było powiedzieć, że ma ona charakter antycykliczny. Wprawdzie nigdzie nie jest wprost zapisane, że WPR ma być antycykliczna, ale pośrednio wynika to z innych celów, jak chociażby stabilność dochodów rolniczych. Z pewnością nie chodzi jednak o to, żeby subsydia, szczególnie te leżące w gestii poszczególnych krajów, były procykliczne. Jest to sprzeczne z ideą polityki rolnej w ogóle. Zatem jeśli subsydia bezekwiwalentne miałyby mieć świadomie charakter antycykliczny, wówczas przy pogarszającej się relacji cen na niekorzyść rolnictwa (a w konsekwencji drnażu nadwyżki ekonomicznej przez giętkie ceny) powinny one rosnać. Należy jednak zauważyć, że postulat ten ponownie uderza w ideę *decouplingu*, gdyż wskutek takich działań antycyklicznych łatwo można byłoby doprowadzić do ponownej nadprodukcji żywności, z którą UE miała już kłopot. Dyskusyjne jest więc, czy utrzymywać swoisty dualizm polityki rolnej UE, która z jednej strony deklaruje systemowy *decoupling*, z drugiej jednak pozostawia różne furtki wiążące poziom dopłat z produkcją. Furtki te jednak nie są w świadomy sposób wykorzystywane przez wiele krajów, w szczególności tych z UE-12. W rezultacie w krajach UE-12 „*coupled programs*”, o których decydują rządy narodowe, w większości mają niezamierzony, procykliczny efekt. Być może byłoby więc lepiej dążyć do pełnego oderwania dopłat do produkcji i ograniczenia WPR do płatności jednolitych.

Podsumowanie

Przeprowadzone analizy nasuwają wniosek, że interwencjonizm rolny UE wymaga szczególnego podejścia koncepcyjnego, ponieważ traktowanie ogółu subsydiów jako rent politycznych nie jest wystarczające. Podejście zaproponowane przez autorów jest krokiem w tym kierunku, ponieważ stanowi przesłankę do poprawy efektywności alokacji wsparcia dla rolnictwa w poszczególnych krajach UE. Kwantyfikacja renty politycznej w rolnictwie pozwala na bardziej racjonalną i społecznie adekwatną dystrybucję wsparcia z WPR według celów, które stawia sobie polityka rolna w nowym okresie programowania po 2014 r. Choć podział kopert płatności między poszczególne kraje członkowskie jest już przesądzony, to WPR po 2014 r. zyskała na elastyczności w zakresie struktury obu filarów i przesunąć między nimi. Te kwestie wciąż leżą w gestii rządów krajów członkowskich. Jak wykazały przeprowadzone szacunki, struktura płatności w ramach I i II filaru w latach 2007–2013 była w wielu krajach zdeterminowana cyklem politycznym, nie bacząc na to, że niektóre programy miały działanie procykliczne i destabilizujące. Chaos panujący w tym względzie osłabia sens *decouplingu* wdrażanego w UE od 2003 r. Być może problem polega na tym, że w wielu krajach zerwanie więzi subsydiów z produkcją było bardziej deklaratywne niż faktyczne i wciąż poszukuje się

Tabela 3
Drenaż nadwyżki ekonomicznej przez ceny rolne i subsydia bezekwiwalentne
w krajach UE-15 w latach 2005-2012 (mln euro)

Kraj	2005		2006		2007		2008		2009		2010		2011		2012		Korelacja drenażu i subsydiów bezekwiwalentnych	Wariancja subsydiów bezekwiwalentnych
	drenaż	subsydia bezekwiwalentne	drenaż	subsydia bezekwiwalentne	drenaż	subsydia bezekwiwalentne	drenaż	subsydia bezekwiwalentne	drenaż	subsydia bezekwiwalentne	drenaż	subsydia bezekwiwalentne	drenaż	subsydia bezekwiwalentne				
Austria	224	1 161	277	1 221	368	1 194	-233	1 262	-799	1 318	507	1 255	119	1 063	154	973	-0,38	0,10
Belgia	76	625	359	726	-324	769	-1 616	797	-1 415	748	-684	829	-1 570	792	-957	789	-0,59	0,08
Dania	-307	926	331	1 027	-251	967	-149	991	-1 257	984	1 104	994	705	1 001	546	1 031	0,46	0,03
Finlandia	-267	465	15	1 065	182	1 072	-42	1 092	-64	994	37	1 067	35	1 030	79	1 009	0,82	0,21
Francja	-1 276	7 981	1 775	8 954	4 128	8 106	-277	8 372	-7 415	7 815	4 420	8 670	3 904	8 524	1 212	8 676	0,63	0,05
Grecja	-19	1 901	63	2 448	442	2 232	-473	2 444	-198	1 974	107	1 999	-60	1 855	-48	1 714	-0,07	0,13
Hiszpania	599	4 127	-1 389	4 440	514	4 009	-1 884	4 749	-2 701	4 813	1 363	5 597	-964	5 584	1 365	5 900	0,24	0,15
Holandia	48	684	556	859	-171	777	-935	784	-1 404	865	1 865	928	-528	940	409	917	0,28	0,11
Irlandia	-114	1 471	37	1 479	244	1 009	-194	1 753	-462	1 834	518	1 461	353	1 401	-26	1 459	-0,67	0,17
Luksemburg	-6	55	7	60	16	64	-13	63	-28	66	19	69	9	82	7	79	0,31	0,13
Niemcy	-486	5 523	1 219	6 301	2 291	5 959	-2 190	6 061	-4 571	6 420	6 241	6 553	2 104	6 294	514	6 182	0,25	0,05
Portugalia	-66	484	-202	488	15	419	-140	452	-309	540	50	580	-166	593	17	681	0,16	0,16
Szwecja	-40	648	17	705	304	674	-40	723	-382	667	388	668	51	754	-87	713	-0,06	0,05
W. Brytania	-780	3 830	216	3 701	1 230	3 392	932	3 202	438	3 344	-126	3 297	-229	3 206	-855	3 318	-0,31	0,07
Włochy	-2 741	5 123	1 071	5 507	2 418	4 844	-2 474	4 279	-372	4 261	1 267	4 703	1 531	4 840	1 027	4 831	0,26	0,09

Subsydia bezekwiwalentne rozumiane jako różnica pomiędzy sumą subsydiów a dopłatami z tytułu dóbr publicznych (dopłaty za odlogowanie, ONW, dopłaty rolno-środowiskowe, pozostałe dopłaty do rozwoju obszarów wiejskich).

Źródło: Obliczenia własne na podstawie wyników FADN.

Tabela 4
Drenaż nadwyżki ekonomicznej i subsydia bezekwiwalentne
w krajach UE-12 w latach 2005–2012 (mln euro)

Kraj	2005		2006		2007		2008		2009		2010		2011		2012		Korelacja drenażu i subsydów bezekwiwalentnych	Wariancja subsydów bezekwiwalentnych
	drenaż	subsydia bezekwiwalentne	drenaż	subsydia bezekwiwalentne	drenaż	subsydia bezekwiwalentne	drenaż	subsydia bezekwiwalentne	drenaż	subsydia bezekwiwalentne	drenaż	subsydia bezekwiwalentne	drenaż	subsydia bezekwiwalentne	drenaż	subsydia bezekwiwalentne		
Bulgaria	-	-	-	-	-	472	-212	472	598	734	276	612	452	594	467	711	0,47	0,14
Cypr	-4	54	-22	42	42	86	17	86	55	-16	-53	38	31	40	-1	41	0,39	0,31
Czechy	-258	577	267	748	748	892	-81	892	879	-982	342	935	575	1 022	-34	225	0,17	0,34
Estonia	-21	64	60	81	81	138	-60	138	118	-133	111	136	63	156	6	158	0,14	0,32
Litwa	20	327	140	240	240	359	-102	359	554	-202	247	561	141	515	-161	473	-0,07	0,27
Łotwa	-53	161	39	211	211	260	-115	260	267	-69	146	253	33	291	-10	190	0,10	0,19
Malta	-9	11	5	14	14	16	5	16	8	9	-6	12	-6	10	4	8	0,00	0,25
Polska	-597	1 390	1 379	2 320	2 320	3 019	-2 129	3 019	3 055	-1 821	2 347	3 464	1 830	3 635	-400	3 595	0,12	0,30
Rumunia	-	-	-	-	-	1 823	220	1 823	1 769	-348	105	1 549	786	1 574	648	1 822	-0,18	0,08
Słowacja	-93	216	132	290	290	345	-71	345	478	-245	218	485	124	511	73	456	0,25	0,30
Słowenia	-2	100	34	136	136	203	-94	203	200	-65	11	233	10	204	6	210	-0,39	0,30
Węgry	-112	1 059	753	1 122	1 122	1 204	-1 079	1 204	1 221	-409	665	1 290	532	1 453	607	1 287	0,17	0,12

Subsydia bezekwiwalentne rozumiane jako różnica pomiędzy sumą subsydów a dopłatami z tytułu dóbr publicznych (dopłaty za odlogowanie, ONW, dopłaty rolno-srodowiskowe, pozostałe dopłaty do rozwoju obszarów wiejskich)

Dla Bułgarii i Rumunii obliczenia od czasu członkostwa, czyli od 2008 r.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie wyników FADN

sposobów „obejścia” tego wymogu. Próby te jednak nasilają występowanie efektu Kinga i powodują, że znaczna część subsydiów nie jest kapitalizowana w rolnictwie, tylko przechwytywana przez jego otoczenie. Mamy tu na myśli fakt, że np. wsparcie inwestycji trafia głównie do największych gospodarstw, gdzie podlega najsilniejszemu drenażowi przez ceny rolne. Przedefiniowania wymaga też kwestia sprawiedliwości społecznej w określaniu wysokości krajowych kopert WPR. Kalkulacja rent politycznych pokazuje, że płatności historyczne nie są ani racjonalnym, ani sprawiedliwym rozwiązaniem, ponieważ strukturalnie niska rentowność rolnictwa w niektórych krajach powinna być rekompensowana wyższą podażą dóbr publicznych, a tak się nie dzieje.

Tekst wpłynął: 3 grudnia 2015 r.
(wersja poprawiona: 11 kwietnia 2016 r.)

Bibliografia

- Acemoglu D., Robinson J., *Economic Backwardness in Political Perspective*, „American Political Science Review” 2006, nr 100.
- Acemoglu D., Robinson J., *Political Losers as a Barrier to Economic Development*, „American Economic Review” 2000, nr 90.
- Aidt T.S., *Redistribution and Deadweight Cost: The Role of Political Competition*, „European Journal of Political Economy” 2003, nr 19.
- Aligicia D.P., Tarko V., *Crony Capitalism: Rent Seeking, Institutions and Ideology*, „Kyklos” 2014, nr 67(2).
- Alston J.M., James J.S., *The Incidence of Agricultural Policy*, w: *Handbook of Agricultural Economics*, tom 2B, red. B.L. Gardner, G.C. Rausser, Amsterdam 2002.
- Analysis of the Health Check Proposals: the Reform of the Mechanisms for Direct Support*, European Parliament, Directorate General Internal Policies of the Union, Brussels 2008.
- Angrist J.D., Kugler A.D., *Rural Windfall or a New Resource Curse? Coca, Income, and Civil Conflict in Columbia*, „The Review of Economics and Statistics” 2008, nr 2(90).
- Bardhan P., *Corruption and Development: A Review of the Issues*, „Journal of Economic Literature” 1997, nr 35.
- Becker G.S., *Competition and Democracy*, „Journal of Law & Economy” 1958, nr 1.
- Begg D., Fischer S., Dornbusch R., *Ekonomia*, tom 1, PWE, Warszawa 1993.
- Bołtromiuk A., *Przyczyny i skutki wzrostu zainteresowania aspektem środowiskowym w polityce rolnej UE*, „Roczniki Naukowe SERiA”, Warszawa-Poznań, 2006, t. VIII, z. 4.
- Brooke G.T.F., *Uncertainty, Profit and Entrepreneurial Action*, „Journal of the History of Economic Thought” 2010, nr 32.
- Brou D., Ruta M., *Rent-Seeking, Market Structure and Growth*, „Scandinavian Journal of Economics” 2013, nr 115(3).
- Buchanan J.M., *The Demand and Supply of Public Goods*, Rand McNally, Chicago 1968.
- Buchanan J.M., Tollison R., Tullock G., *Towards the Theory of Rent-seeking Society*, College Station, A&M University Press, Texas 1980.

- Chmielewska-Gill W., *Etapy dyskusji o przyszłości płatności bezpośrednich. Kontekst i pytania*, Fundacja Programów Pomocy dla Rolnictwa FAPA, Sekcja Analiz Ekonomicznych Polityki Rolnej, Warszawa 2009.
- Ciaian P., Swinnen J.F.M., *Credit Market Imperfections and the Distribution of Policy Rents*, „American Journal of Agricultural Economics” 2009, nr 91(4).
- Ciaian P., Swinnen J.F.M., *Land Market Imperfections and Agricultural Policy Impacts in the New EU Member States: A Partial Equilibrium Analysis*, „American Journal of Agricultural Economics” 2006, nr 88.
- COM(2010) 672 final, *The CAP towards 2020: Meeting the Food, Natural Resources and Territorial Challenges of the Future*; http://ec.europa.eu/agriculture/cap-post-2013/communication/com2010-672_en.pdf (dostęp 10.02.2015).
- Cooper T., Hart K., Baldock D., *The Provision of Public Goods Through Agriculture in the European Union*, Report Prepared for DG Agriculture and Rural Development, Institute for European Environmental Policy, London 2009.
- Czajonow A., *The Socio-Economic Nature of Peasant Farm Economy*, w: *A Systematic Source Book in Rural Sociology*, tom 2, red. P.A. Sorokin, C.C. Zimmerman, C.J. Galpin, University of Minnesota Press, Minneapolis 1931.
- Czajonow A., *The Theory of Peasant Co-operatives*, I.B.Tauris, London 1991.
- Czajonow A., *The Theory of Peasant Economy*, The University of Wisconsin Press, New York 1966.
- Czternasty W., Czyżewski B., *Struktury instytucjonalne w mechanizmach alokacyjnych gospodarki rynkowej w okresie transformacji systemowej*, w: *Przemiany instytucjonalne w Polsce w okresie transformacji systemowej*, red. A. Noga, PTE, Warszawa 2004.
- Czyżewski A., Kutyk P., *Kwestia rolna od Aleksandra Czajonowa i Władysława Grabskiego po jej współczesne ujęcie*, „Roczniki Naukowe Ekonomii Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich” 2015, tom 102, zeszyt 1.
- Czyżewski A., Stępień S., *Wokół problemu „błędu złożenia” we Wspólnej Polityce Rolnej Unii Europejskiej*, „Problemy Rolnictwa Światowego”, Zeszyty Naukowe Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, 2010, nr 10(4).
- Czyżewski A., Stępień S., *Zmiany mechanizmów Wspólnej Polityki Rolnej UE a oczekiwania Polski*, „Ekonomista” 2009, nr 4.
- Czyżewski B., Majchrzak A., *Regulation for the Polish Agricultural Land Market Compared with the Other EU Members States: Implication for Market Efficiency*, „Economic Studies” 2014, nr 2.
- Czyżewski B., *Renty ekonomiczne w gospodarce żywnościowej w Polsce*, PWE, Warszawa 2013.
- Czyżewski B., *Zależności między strukturą instytucjonalną a procesem alokacji zasobów w wybranych typach produkcyjnych gospodarstw rolnych w Polsce*, w: *Zrównoważenie indywidualnych gospodarstw rolnych*, red. D. Kołodziejczyk, Raport IERiGŻ-PIB, w ramach Programu Wieloletniego 2005-2009, IERiGŻ, Warszawa 2009.
- Davis J.H., Goldberg R.A., *A Concept of Agribusiness*, Boston 1957, tłum. polskie: *Koncepcja agrobiznesu*, KIER, Warszawa 1967.
- Deininger K., *Causes and Consequences of Civil Strife: Micro-Level Evidence from Uganda*, The World Bank, Washington 2003.
- Dube O., Vargas J., *Commodity Price Shocks and Civil Conflict: Evidence from Columbia*, „The Review of Economic Studies” 2013, nr 80(4).
- Duer I., *Agenda 2000 – podstawą rozwoju polskiego rolnictwa*, „Pamiętnik Puławski”, Puławy 2000, nr 120/I.

- Ekelund R.B., Tollison R.D., *Mercantilism as a Rent-Seeking Society: Economic Regulation in Historical Perspective*, Texas A&M University Press, 1981.
- Evaluation of agricultural Policy Reforms in the European Union: a Preliminary Analysis*, OECD, Trade and Agriculture Directorate, Committee for Agriculture, Paris 2010.
- Falkowski J., Olper A., *Political Competition and Policy Choices: the Evidence from Agricultural Protection*, „Agricultural Economics” 2014, nr 45.
- Goemans H.E., *War and Punishment: The Causes of War Termination and the First World War*, Princeton University Press, Princeton 2000.
- Gorter H., Swinnen J.F.M., *Political Economy of Agricultural Policies*, w: *The Handbook of Agricultural Economics*, t. 2, red. G. Gardner, G. Rausser, Elsevier, Amsterdam 2002.
- Grzelak A., *Związki rolnictwa z rynkiem z perspektywy oceny bilansów przepływów międzygłęziowych*, „Roczniki Naukowe SERIA” 2011, t. XIII, z. 1.
- Head J.G., *Public Goods and Public Policy*, „Public Finance” 1962, nr 17.
- Holzer J., Lipton D., François O., *Rent-Seeking and Incentives for Compliance in the Commons*, „American Journal of Agricultural Economics” 2012, nr 95(1).
- Hvid A.K., *Increasing Natural Resource Rents from Farmland: A Curse or a Blessing for the Rural Poor?*, „Peace Econ. Peace Sci. Pub. Pol.” 2015, nr 21(1).
- Hvid A.K., *Fighting for Rents: Agricultural Windfall Gains and Social Change in Land-abundant Developing Countries*, „Journal of Reviews on Global Economics” 2013, nr 2.
- Hvid A.K., Henningsen G.A., *A New Scramble for Land or an Unprecedented Opportunity for the Rural Poor? Distributional Consequences of Increasing Land Rents in Developing Countries*, Technical Report, Munich Personal RePEc Archive, Working Paper No. 52919, 2014.
- Kamerschen D., McKenzie R.B., Nardinelli C., *Ekonomia*, PWN, Gdańsk 1992.
- Kowalski A., Rembisz W., *Rynek rolny i interwencjonizm a efektywność i sprawiedliwość społeczna*, IERiGŻ, Warszawa 2005.
- Krueger A.O., *The Political Economy of the Rent-Seeking Society*, „The American Economic Review” 1974, nr 64(3).
- Lee D.R., Tollison R.D., *Rent Seeking and Inefficiencies Resulting from Pecuniary Externalities*, „Kyklos” 2011, nr 64(4).
- Lyon G., *Draft Report on the Future of the Common Agricultural Policy after 2013*, (2009/2236(INI)), Rapporteur: G. Lyon, Committee on Agriculture and Rural Development, European Parliament, http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/document/agri/pr/810/810067/810067en.pdf. (dostęp 12.06.2012).
- McCorrison, S., Sheldon I.M., *Government Intervention in Imperfectly Competitive Agricultural Input Markets*, „American Journal of Agricultural Economics” 1991, nr 73.
- Mishan E.J., *Rent as a Measure of Welfare Change*, „American Economic Review” 1959, nr 49.
- Musiał W., *Bariery konkurencyjności gospodarstw indywidualnych Karpát Polskich*, „Roczniki Naukowe SERiA”, Warszawa-Poznań-Lublin 2008, t. X, z. 2.
- OECD – FAO Agricultural Outlook 2010-2019, OECD, Paris 2010.
- OECD, *A Matrix Approach to Evaluating Policy: Preliminary Findings from PEM Pilot Studies of Crop Policy in the EU, the US, Canada and Mexico*, OECD Directorate for Food, Agriculture and Fisheries Trade Directorate, Paris 2000.
- Olper A., *Determinants of Agricultural Protection: The Role of Democracy and Institutional Setting*, „Journal of Agricultural Economics” 2001, nr 52.
- Olson M., *The Logic of Collective Action: Public Goods and the Theory of Groups*, Yale University Press, New Haven 1965.

- Parente S.L., Prescott E.C., *Barriers to Technological Adoption and Development*, „Journal of Political Economy” 1994, nr 102.
- Pareto V., *Cours d'Economie Politique*, t. 2, F. Rouge, Lausanne 1896.
- Persson T., Roland G., Tabellini G., *Separation of Powers and Political Accountability*, „Quarterly Journal of Economics” 1997, nr 112(4).
- Poczta-Wajda A., *The Role of Olson's Interest Group Theory in Explaining the Different Level of Agricultural Support in Countries with Different Development Level*, „Economic Science for Rural Development” 2013, nr 30.
- Robinson J., *Economics of Imperfect Competition*, Macmillan, London 1948.
- Roemer J.E., *Modeling Party Competition in General Elections*, w: *Oxford Handbook of Political Economy*, red. B.R. Weingast, D. Wittman, Oxford University Press, New York 2006.
- Rose-Ackerman S., *The Political Economy of Corruption*, w: *Corruption and the Global Economy*, red. K.A. Elliott, Institute for International Economics, Washington 1997.
- Salhofer K., Schmid E., *Distributive Leakages of Agricultural Support: Some Empirical Evidence*, „Agricultural Economics” 2004, nr 30.
- Samuelson P.A., *Economics*, McGraw-Hill, New York 1951.
- Schmitz A. et al., *Agricultural Policy, Agribusiness and Rent-Seeking Behavior*, wyd. 2, University of Toronto Press, Toronto, 2010.
- Schneider F., Wagner A.F., *Institutions of Conflict Management and Economic Growth in the European Union*, „Kyklos” 2001, nr 54(4).
- Stigler G.J., *Economic Competition and Political Competition*, „Public Choice” 1972, nr 13.
- Swinnen J., *The Political Economy of Agricultural Distortions. The Literature to Date*, Paper for the IATRC Meeting, Scotsdale 2008.
- Swinnen J. et al., *The Political Economy of Public Research Investment and Commodity Policies in Agriculture. An Empirical Study*, „Agricultural Economics” 2000, nr 22.
- Swinnen J.F.M., *The Political Economy of Agricultural Distortions: The Literature to Date*, w: *The Political Economy of Distortions to Agriculture*, red. K. Anderson, Cambridge University Press, Cambridge–New York 2010.
- Sztaba S., *Aktywne poszukiwanie renty. Teoria, przykłady historyczne. Przejawy w polskiej gospodarce lat dziewięćdziesiątych*, Szkoła Główna Handlowa, Warszawa 2002.
- Tangermann S., *Jak płatności bezpośrednie mogą być uzasadnione po 2013 roku?* <http://www.reformthecap.eu/tangermann-polish> (dostęp 16.06.2011).
- Teng J., *Rent Seeking Contest and Indirect Risk Preference*, „Review of Integrative Business and Economics Research” 2013, nr 441.
- The Common Agricultural Policy Public Debate Summary of Contributions (2010)*, European Commission, DG AGRI, Bruksela, http://ec.europa.eu/agriculture/survey/index_en.htm (dostęp 11.03.2011).
- Tollison R.D., *Rent Seeking: a Survey*, „Kyklos” 1982, nr 35(4).
- Tomek W.G., Robinson K.L., *Kreowanie cen artykułów rolnych*, PWN, Warszawa 2001.
- Torvik R., *Natural Resources, Rent Seeking and Welfare*, „Journal of Development Economics” 2002, nr 67.
- Tullock G., *The Welfare Costs of Tariffs, Monopolies, and Theft*, „Western Economic Journal” 1967, nr 5(3).
- Tullock G., *Efficient Rent Seeking*, w: Buchanan, Tollison, Tullock 1980a.
- Tullock G., *Rent Seeking*, w: *The New Palgrave The World of Economics*, red. J. Eatwell, M. Milgate, P. Newman, W.W. Horton, New York–London 1991.

- Tullock G., *Rent-Seeking as a Negative-Sum Game*, w: Buchanan, Tollison, Tullock 1980b. *Unijne dopłaty dla rolników w przyszłości spowiją czarne chmury*, http://forsal.pl/artyku-ly/399782,unijne_doplaty_dla_rolnikow_w_przyszlosci_spowija_czarne_chmury.html (dostęp 16.06.2011).
- Wadho W.A., *Rent Seeking and the Curse Of Natural Resources*, „Economics & Politics” 2014, nr 26.
- Why do We Need a Common Agricultural Policy?*, Discussion Paper by DG Agriculture and Rural Development, European Commission, Brussels 2009.
- Wilen J., *Rent Generation in Limited Entry Fisheries*, w: *Rights Based Fishing*, red. P.A. Neher, R. Arnason, N. Mollet, Kluwer, Dordrecht 1989.
- Wilkin J., *Jak zapewnić rozwój wsi w warunkach zmniejszającej się roli rolnictwa*, w: *Wies jako przedmiot badań naukowych na początku XX wieku*, red. M. Halamska, Scholar, Warszawa 2011.
- Wilkin J., *Teoria wyboru publicznego – homo oeconomicus w sferze polityki*, w: *Teoria wyboru publicznego. Główne nurty i zastosowania*, red. J. Wilkin, Scholar, Warszawa 2012.
- Woś A., *Konkurencyjność polskiego sektora żywnościowego. Synteza*, IERiGŻ, Warszawa 2003.
- Wspólna polityka rolna 2013 plus. Zmiany w systemie wsparcia*, Forum Inicjatyw Rozwojowych, Program http://www.cbr.edu.pl/pdf/forum_inicjatyw_rozwojowych_raport_wpr_2013.pdf (dostęp 16.06.2011).
- Zawojcka A., *Pogoń za rentą i lobbying we wspólnej polityce rolnej Unii Europejskiej*, „Roczniki Nauk Rolniczych” 2011, nr 3, seria G, tom 98.
- Zielińska Z., *Długookresowe przemiany struktury żywności na tle wzrostu dochodów*, Zakład Wydawnictw Naukowych Instytutu Handlu Wewnętrznego i Usług, Warszawa 1979.

INTERWENCJONIZM ROLNY: POGOŃ ZA RENTĄ A WYBÓR PUBLICZNY LUB KORYGOWANIE RYNKU

Streszczenie

Powszechnie uważa się, że interwencjonizm rolny jest wypłacaniem rent politycznych na rzecz rolników. Autorzy próbują pokazać, że koncepcja renty politycznej znana z teorii *rent-seeking* nie jest adekwatna do oceny polityki rolnej. Kwalifikacja całości subsydiów dla rolnictwa jako rent politycznych jest nieuzasadniona, ponieważ część z nich stanowi płatność za dobra publiczne lub kompensację niedoskonałości rynku. Autorzy proponują metodologię pomiaru tych wielkości, wypełniając lukę w literaturze ekonomii politycznej. Następnie przeprowadzono komparatywną analizę alokacji „czystych” rent politycznych we wspólnej polityce rolnej, wykorzystując macierze *input-output* dla gospodarstw reprezentatywnych według EUFADN oraz indeksy produktywności całkowitej Hicks-Moorsteena w układzie wszystkich krajów UE-27 w latach 2005–2012. Sformułowano hipotezę badawczą, że renty zrealizowane w rolnictwie UE są funkcją cyklu politycznego, jak również niedoskonałości rynku. Oszacowana „czysta renta polityczna” dla UE-27 ogółem jest o ponad 40% niższa niż wsparcie według powszechnie stosowanego wskaźnika PSE.

Słowa kluczowe: rolnictwo WPR, pogoń za rentą, renty polityczne

JEL: B52, D46, D57, H41, Q58

AGRICULTURAL INTERVENTIONISM: RENT-SEEKING VS. PUBLIC CHOICE OR CORRECTING MARKET IMPERFECTIONS

Summary

It is generally believed that the agricultural interventionism represents the payment of political rents to farmers. Authors attempt to show that the concept of political rent known as the rent-seeking theory is not valid for agricultural policy. Identification of the whole of the subsidies paid to agriculture as a “political rent”, is unjustified since political rents cannot be taken to include payments for the supply of public goods or those transfers which compensate for market imperfections. A novel methodology is proposed for valuing these items filling the gap in the literature of political economy. Author perform comparative analyses, with the aim of calculating the “pure political rent”, based on input-output matrices for representative farms according to EUFADN typology and on a decomposition of the Hicks-Moorsteen TFP index for the period 2005–2012 and all EU–27 countries. The research hypothesis is proposed that the size of subsidies retained in agriculture is a function of political cycle, but also of market imperfections. Calculated “pure political rent” for EU–27 agriculture is about 40% lower than the estimation of producer support according to the commonly used PSE indicator.

Key words: agriculture, CAP, rent seeking, political rents

JEL: B52, D46, D57, H41, Q58

АГРАРНЫЙ ИНТЕРВЕНЦИОНИЗМ: ПОГОНЯ ЗА РЕНТОЙ И ПУБЛИЧНЫЙ ВЫБОР ИЛИ КОРРЕКТИРОВКА РЫНКА

Резюме

Существует общее мнение, что аграрный интервенционизм – это рента, которую крестьяне получают от политиков. Авторы пытаются показать, что концепция политической ренты, известная в теории rent-seeking, не является адекватной для оценки всей аграрной политики. Квалификация всех субсидий для сельского хозяйства как политической ренты не является оправданной, так как часть из них представляет собой плату за публичные блага или компенсацию за несовершенство рынка. Авторы предлагают методологию замера этих величин, заполняя брешь в литературе. Ими был проведен сравнительный анализ размещения „чистых” политических рент в совместной сельскохозяйственной политике ЕС. Для этого были использованы матрицы input-output для репрезентативных хозяйств согласно EUFADN, а также индексы полной продуктивности Хикс-Мурстина для всех стран ЕС–27 за 2005–2012 гг. Была сформулирована гипотеза, что ренты, реализованные в сельском хозяйстве ЕС, являются функцией политического цикла, а также несовершенства рынка. Оценочная „чистая” политическая рента для ЕС–27 в целом более чем на 40% ниже, чем помощь, рассчитанная по повсеместно применяемому показателю PSE.

Ключевые слова: сельское хозяйство ССП (Совместная сельскохозяйственная политика), погоня за рентой, политические ренты

JEL: B52, D46, D57, H41, Q58